

AZIM SUYUN SHE'RIYATIDA TAKRORLAR LINGVOPOETIKASI

Karimova Nasiba Sayfiddin qizi,

RANCH Xalqaro universiteti 1-bosqich magistranti

nasibakarimova103@gmail.comDOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18340653>

Annotatsiya. Mazkur maqola Azim Suyunning she'riyatida takrorning lingvo-poetik jihatlarini, shuningdek, turli xil takroriy modellarning ma'no yaratilishi, affektiv urg'u va estetik yaxlitlikni ta'minlash orqali poetik bayonot hosil qilishdagi funksional rolini tadqiq etadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi Azim Suyun she'riyatida ustuvor bo'lgan takror turlarini aniqlash, ularning semantik va pragmatik ahamiyatini tavsiflash hamda poetik ifodalangan g'oyalarning o'ziga xos xususiyatlarini shakllantirishdagi ta'sirini asoslab berishdan iborat. Tadqiqot lingvo-poetik, stilistik va diskursiv-tahliliy yondashuvlarga tayangan holda sifatli matn tahlili asosida olib borildi. Tadqiqot korpusi sifatida Azim Suyunning lirik nashrlari xronologik tartibda guruhlanib, qozoq tilida yozilgan she'rlar tanlab olindi. Empirik natijalar shuni ko'rsatadiki, leksik, sintaktik, anaforik, epiforik hamda semantik takrorlar shoir poetikasida yetakchi vositalar sifatida tez-tez uchraydi. Ushbu takrorlar nafaqat uslubiy bezak vazifasini bajaradi, balki hissiy kuchayishni, transsendental kechinmalarni, poetik ritm va ohangni tartibga solishni hamda falsafiy mushohadalarni mustahkamlashni ta'minlovchi muhim poetik mexanizm sifatida namoyon bo'ladi. Mazkur tadqiqot ayrim she'rlar tahliliga asoslangan bo'lib, keng ko'lamli miqdoriy korpus tahlilini maqsad qilmaydi. Kelgusida korpusni kengaytirish hamda kompyuter lingvistikasi va hisoblash stilistikasi bilan uyg'unlashtirish orqali takrorning struktural modellarini yanada to'liqroq o'rganish mumkin.

Kalit so'zlar: lingvo-poetika, poetik diskurs, stilistik vositalar, pragmatika, affektiv urg'u, poetik ritm, Azim Suyun she'riyati.

Abstract. This article examines the linguo-poetic aspects of repetition in Azim Suyun's poetry, as well as the functional role of various repetitive models in creating poetic expression through meaning construction, affective emphasis, and the provision of aesthetic integrity. The main objective of the study is to identify the dominant types of repetition in Azim Suyun's poetry, describe their semantic and pragmatic significance, and substantiate their influence on shaping the distinctive features of poetically expressed ideas. The research is based on qualitative textual analysis employing linguo-poetic, stylistic, and discourse-analytical approaches. The research corpus consists of Azim Suyun's lyrical works grouped chronologically, with poems written in the Kazakh language selected for analysis. Empirical findings indicate that lexical, syntactic, anaphoric, epiphoric, and semantic repetitions frequently occur as leading devices in the poet's poetics. These repetitions serve not only as stylistic ornamentation but also function as an important poetic mechanism that enhances emotional intensity, conveys transcendental experiences, regulates poetic rhythm and intonation, and reinforces philosophical reflections. This study is based on the analysis of selected poems and does not aim at a large-scale quantitative corpus analysis. In future research, expanding the corpus and integrating computer linguistics and computational stylistics may allow for a more comprehensive investigation of the structural models of repetition.

Keywords: linguo-poetics, poetic discourse, stylistic devices, pragmatics, affective emphasis, poetic rhythm, Azim Suyun's poetry.

Аннотация. В данной статье рассматриваются лингвопоэтические аспекты повтора в поэзии Азима Суюна, а также функциональная роль различных моделей повторов в формировании поэтического высказывания посредством создания смысла, аффективного акцента и обеспечения эстетической целостности. Основной целью исследования является выявление доминирующих типов повторов в поэзии Азима Суюна, описание их семантической и прагматической значимости, а также обоснование их влияния на формирование своеобразных особенностей поэтически выраженных идей. Исследование проведено на основе качественного анализа текста

с опорой на лингвопоэтический, стилистический и дискурсивно-аналитический подходы. В качестве корпуса исследования были хронологически сгруппированы лирические произведения Азима Суюна, из которых отобраны стихотворения, написанные на казахском языке. Эмпирические результаты показывают, что лексические, синтаксические, анафорические, эпифорические и семантические повторы часто выступают ведущими средствами в поэтике поэта. Эти повторы выполняют не только функцию стилистического украшения, но и проявляются как важный поэтический механизм, обеспечивающий усиление эмоциональной выразительности, передачу трансцендентных переживаний, упорядочение поэтического ритма и интонации, а также укрепление философских размышлений. Данное исследование основано на анализе отдельных стихотворений и не ставит целью проведение масштабного количественного корпусного анализа. В дальнейшем расширение корпуса и его интеграция с компьютерной лингвистикой и вычислительной стилистикой позволит более полно изучить структурные модели повтора.

Ключевые слова: лингвопоэтика, поэтический дискурс, стилистические средства, прагматика, аффективный акцент, поэтический ритм, поэзия Азима Суюна.

Kirish. Zamonaviy adabiy tilshunoslikda badiiy matn, ayniqsa poetik matnlar tahlilida shakl va mazmuning, shuningdek, ular o'rtasidagi o'zaro munosabatning hal qiluvchi o'rnini alohida ta'kidlanadi. Aslida, lingvopoetika zamonaviy ilm-fandagi transdisiplinar yo'nalish bo'lib, tilshunoslik va adabiyotshunoslikni birlashtirgan holda badiiy diskursda til birliklarining tashkil topish tamoyillarini estetik, emotsional va g'oyaviy ma'no yaratish nuqtayi nazaridan tadqiq etadi. She'riyatda yuqori produktiv salohiyatga ega bo'lgan lingvistik vositalardan biri takror bo'lib, u nafaqat strukturaviy darajada, balki kuchli semantik va pragmatik vosita sifatida ham faoliyat ko'rsatadi [1].

Poetik nutq sathida takror tilning barcha qatlamlarida fonetik, leksik, morfologik, sintaktik va semantik darajalarda amal qiladi. So'z va iboralarning takrorlanishi orqali shoirlar asosiy tushunchalarni mustahkamlaydi, she'rga ritm bag'ishlaydi, hissiy ta'sirni kuchaytiradi va matnning badiiy yaxlitligini ta'minlaydi [2]. Natijada, takror muayyan ma'noda shoir uslubining belgisi bo'lib, uning badiiy tafakkuri va estetik qarashlarini ifodalaydi. Eron Islom Respublikasi hududidagi o'zbek she'riyati qadimiy og'zaki va yozma an'analar bilan chambarchas bog'liq bo'lib, unda takror muhim poetik asos vazifasini bajaradi. Biroq zamonaviy o'zbek she'riyatida takrorning lingvopoetik jihatdan tizimli tadqiqi hanuzgacha yetarli darajada amalga oshirilmagan. Shu nuqtayi nazardan, Azim Suyun she'riyati samarali tadqiqot materialini bo'lib xizmat qiladi. Uning she'rlarida hissiyot va mushohadalar, shuningdek, takror unsurlari kuchli bo'lgan o'ziga xos ritmik tashkil etilish muhim o'rin tutadi [3].

Azim Suyun she'riyatida shaxsiy kechinmalar milliy ong va umuminsoniy qadriyatlar bilan uzviy uyg'unlashgan holda ifodalanadi. Uning she'rlarida takror ko'pincha ekzistensial muammolarni yoritish, lirik taranglikni kuchaytirish yoki o'quvchi e'tiborini muayyan g'oyaga qaratish vositasi sifatida namoyon bo'ladi. Garchi shoirning poetik tilida takror hodisasi lingvopoetik nuqtayi nazardan keng qamrovda tadqiq etilmagan bo'lsa-da, u markaziy ahamiyatga ega [4]. Mazkur tadqiqotning dolzarbligi aynan shu bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan bo'lib, Azim Suyun she'rlarida takroni

lingvopoetik vosita sifatida kompleks tarzda o'rganishni maqsad qiladi. Shakl va funksiya masalalarini uyg'un holda tahlil qilgan ushbu tadqiqot takrorning faqat bezak unsuri emas, balki estetik ma'no yaratishga xizmat qiluvchi muhim poetik mexanizm ekanini ko'rsatib berishni ko'zlaydi [5].

Mazkur izlanish zamonaviy o'zbek adabiyotini o'rganishda muhim ahamiyat kasb etib, tilshunoslik metodologiyasi va adabiy ma'no talqini o'rtasidagi chegaralarni kesib o'tadi. Shuningdek, u adabiy ta'lim, stilistik tadqiqotlar va poetik matnlarni tahlil qilish uchun amaliy ahamiyatga ega. Tadqiqot takrorini oddiy texnik vosita sifatida emas, balki poetik tafakkur va ijodiy ijroning markaziy mexanizmi sifatida talqin etadi [6].

Adabiyotlar tahlili. Ilk yangi davrda takror asosan shoirning matnini strukturaviy va ritmik jihatdan tashkil etish maqsadlariga xizmat qilgan. Biroq so'nggi tadqiqotlar ushbu yondashuvni kengaytirib, takror hodisasini kognitiv va pragmatik omillar bilan bog'liq holda izohlashga yo'naltirilgan. Semino takror "matn olamlari"ni yaratishda muhim vazifani bajarishini ta'kidlaydi: tematik mazmunning takrorlanishi orqali shoirlar o'quvchilarga takrorlanuvchi leksik va konseptual birliklar asosida poetik ma'noni izchil mental modellar shaklida idrok etishga ko'maklashadi. Bundan tashqari, Stockwell kognitiv poetika nuqtayi nazaridan takror hissiy saliyentlikni kuchaytirishini va e'tiborni yo'naltirishini, natijada o'quvchining poetik matnga jalb etilish darajasi oshishini qayd etadi [7]. Lingvopoetikada eng ko'p o'rganilgan hodisalardan ikkitasi parallelizm va anaforadir. Burke parallel sintaktik tuzilmalar kognitiv qayta ishlashni yengillashtirib, kutilmalarni shakllantirishi va konseptual muvozanatni ta'minlashini ko'rsatadi [8]. Anaforik takror, ayniqsa, hissiy rezonans muhim o'rin tutadigan lirik diskursda matnning izchilligi va emotsional barqarorligini kuchaytiradi. Shunga yaqin xulosalar Wales tomonidan ham bildirilgan bo'lib, u takrorning baholovchi ma'nolarni signal qilish va talqin istiqbollarni shakllantirishdagi amaliy funksiyasini alohida ta'kidlaydi [9].

Metadalogiya. Quyidagi tadqiqot Azim Suyun she'riyatida takrorini funksional va estetik vosita sifatida tahlil qilishga qaratilgan sifatli lingvopoetik izlanishdir. Metodologiya poetik takrorlarni har tomonlama yoritish maqsadida matn tahlili, stilistik talqin hamda diskursga yo'naltirilgan yondashuvlarni uyg'unlashtiradi.

Tadqiqotning birinchi bosqichida Azim Suyunning lirik asarlaridan maqsadli tanlab olish (purposive sampling) usuli asosida reprezentativ she'rlar saralandi. Tanlash mezonlari mavzular xilma-xilligi, uslubiy kenglik hamda takror hodisasining faol qo'llanilishi bilan belgilandi. Bu esa tahlil qilinayotgan matnlarning shoirning badiiy tilini yetarlicha ifodalashini ta'minlashga qaratildi. Ikkinchi bosqichda takror turlarini aniqlash va tasniflash uchun lingvopoetik tahlil qo'llanildi. Takrorlar leksik, sintaktik (anafora, epifora va parallel konstruksiyalar) hamda semantik turlarga ajratildi. Har bir takroriy birlik matnning tor va keng kontekstida aniqlanib, uning funksional yuklamasi va poetik vazifasi belgilandi.

Uchinchi bosqichda kontekstual-semantik yondashuv asosida takrorning ma'no hosil qilish jarayoniga qo'shgan hissasi tahlil qilindi. Ushbu metod takrorlanuvchi birliklarning poetik nutqda bajaradigan emotsional, baholovchi va ramziy funksiyalarini talqin qilish imkonini berdi. Mazkur metodologik yondashuv miqdoriy korpus vositalaridan foydalanishni nazarda tutmaydi, balki tahlilning chuqurligi va funksional ahamiyatiga ustuvorlik beradi. Bu holat statistik umumlashtirish imkoniyatlarini cheklashda, shoirning individual uslubiga xos nozik jihatlarni batafsil kuzatish imkonini yaratadi. Kelgusida ushbu yondashuvni korpusga asoslangan metodlar bilan qo'llab-quvvatlash orqali keng ko'lamlı tasdiqlovchi tadqiqotlar olib borish mumkin.

Natijalar. Natijalarni taqdim etishdan avval shuni alohida ta'kidlash lozimki, ular muhokama qilinayotgan poetik matnlarda aniqlangan takror turlarining tizimli tasnifi va ularning funksional talqiniga asoslanadi. 1-jadvalda Azim Suyun she'riyatida eng ko'p uchraydigan takror turlari hamda ularning asosiy lingvopoetik funksiyalari aks ettirilgan [10]. She'rlarda leksik va strukturaviy takrorlar keng qo'llanilib, xususan, leksik takrorlar hissiy ta'sir kuchini oshirish va ifodaning ishonchligi hamda ta'sirchanligini ta'minlovchi muhim mexanizm sifatida namoyon bo'ladi.

Jadval 1.

Takror turlari va ularning lingvopoetik funksiyalari

№	Takror turi	Lingvistik daraja	Asosiy funksiyasi
1	Leksik takror	Leksik	Hissiy urg'u
2	Anafora	Sintaktik	Ritmik tashkil etish
3	Epifora	Sintaktik	Semantik yakunlilik
4	Parallellizm	Strukturaviy	Mantiqiy izchillik
5	Semantik takror	Konseptual	Falsafiy mustahkamlash

PARALLELIZM — VA — ANAFORA	
PARALLELIZM	ANAFORA
<ul style="list-style-type: none"> Parallelizm bu she'riyat yoki nasrda ketma-ket kelgan so'z birikmalari yoki gaplarning grammatik tuzilishi, tovushi, vazni (metri), ma'nosi va boshqa jihatlari jihatidan o'zaro mos kelishidir. 	<ul style="list-style-type: none"> Anafora bu ketma-ket gaplar yoki misralar boshida bir xil so'z yoki iboraning takrorlanishidir.
<ul style="list-style-type: none"> Parallelizm yonma-yon qo'yish (juxtaposition) usuliga asoslanadi. 	<ul style="list-style-type: none"> Anafora takrorlash usuliga asoslanadi.
<ul style="list-style-type: none"> Parallelizm ma'noda ayrim o'zgarishlar bo'lishiga qaramay, teng yoki o'xshash sintaktik tuzilmalarni takrorlaydi. 	<ul style="list-style-type: none"> Anafora bir xil so'z yoki iborani aynan o'z holicha takrorlaydi.
<ul style="list-style-type: none"> Parallelizm ma'noda ayrim o'zgarishlar bo'lishiga qaramay, teng yoki o'xshash sintaktik tuzilmalarni takrorlaydi. 	<ul style="list-style-type: none"> Anafora bir xil so'z yoki iborani aynan o'z holicha takrorlaydi.

www.pedia.uz

1-rasm. Azim Suyun she'riyatida takror turlarining taqsimlanishi

1-rasmda ko'rsatilganidek, Azim Suyun she'riyatida eng ko'p uchraydigan takror turi — leksik takror bo'lib, undan keyin anafirik va parallel sintaktik tuzilmalar keladi. Bu holat takrorning yuqori yuklamali va maqsadli ishlatilishiga ishora qiladi. Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, takror tasodifiy ishlatilmaydi, balki she'riyatning strukturasi va mavzu rivojini yo'naltirish uchun tizimli va maqsadli ravishda joylashtirilgan [11].

Muhokama. Natijalar Azim Suyun she'riyatida takrorning dekorativ vosita emas, balki lingvopoetik yo'l bilan asosiy hissiyotlarni ifodalashda xizmat qilishini bildiradi. Leksik takror, ayniqsa, istak, nafrat va ekzistensial mushohadalarni ifodalashda hissiy kuchni oshiradi. Sintaktik takrorlar anafora va parallelizm esa ritmik barqarorlikni yaratadi va matnning esda qolishini ta'minlaydi [12].

Semantik takror falsafiy g'oyalarni mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega, chunki u abstrakt tushunchalarni pragmatik jihatdan sezilarli va lokal takrorlanadigan darajaga olib keladi. Sumita qayd etganidek, "bu naqshlarning turli vaqt va makonlarda bir nechta shoirlar tomonidan uchrashi ularning psixologik haqiqatini ko'rsatadi", bu esa zamonaviy lingvopoetik modellar bilan mos keladi, ularning ta'kidi takrorning kognitiv va pragmatik jihatlariga qaratilgan [13].

Takrorni shunday maqsadli ishlatish orqali shoir diskursni tartibga soladi va bu lingvistik tuzilma bilan badiiy idrok o'rtasidagi bo'shliqni to'ldiruvchi vosita sifatida namoyon bo'ladi. Shu bois, takror Azim Suyun she'riyatida ma'no tashkil etishning asosiy prinsipiga aylanadi.

Xulosa. Mazkur tadqiqot Azim Suyun she'riyatida takrorning lingvopoetik jihatini o'rganib, uni poetik ma'no yaratishning ajralmas elementi sifatida aniqladi. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, leksik, sintaktik va semantik takrorlar hissiy ta'sirni kuchaytirish, ritmik tuzilmani aks ettirish va falsafiy ma'nolarni ifodalash uchun ishlatiladi. Takror lingvistik shakl, estetik funksiya va kognitiv ta'sirning integratsiyalashgan vositasi sifatida bir butunlikda namoyon bo'ladi. Olingan natijalar zamonaviy o'zbek she'riyatida takrorning tizimli ishlatilishini ko'rsatib, lingvopoetik tadqiqotlar uchun metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Tadqiqot sifatli uslubga asoslangan va tartiblangan korpusga ega. Kelgusida yanada kengroq ma'lumotlar kiritilib, miqdoriy metodlar bilan birlashtirilsa, takror hodisasining yanada chuqur va ishonchli tahlili amalga oshirilishi mumkin. Natijada, ushbu tadqiqot Azim Suyun she'riyatida takrorni organik poetik tuzilmaning asosiy elementi sifatida tasdiqlaydi va lingvopoetik izlanishlarni rivojlantirishga hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. M. Rasulova and M. Solijonov, "Representation of Repetition in English and Uzbek Translated Texts," Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture, doi: 10.17605/OSF.IO/X4K9F.
2. N. Erkinova, "Lingupoetic Approaches to the Study of Artistic Text in Uzbek Linguistics," Oriental Journal of Philology, vol. 3, no. 2, pp. 1–7, 2023, doi: 10.37547/supsci-ojp-03-02-01.

3. S. Mustafayeva and G. N. Tojiyeva, "Issues of Representing Poetic Linguoculturological Units in Linguoculturological Dictionaries," *International Journal Of Literature And Languages*, vol. 5, no. 04, pp. 82–84, 2025, doi: 10.37547/ijll/Volume05Issue04-21.
4. X. Jumag'ulova, "Lingvopoetika tushunchasi va uning O'zbek tilshunosligida o'rganilishi," *Eurasian Journal of Academic Research*, vol. 3, no. 2, pp. 205–208, 2023, doi: 10.5281/zenodo.7659531.
5. A.To'ramurodova, "O'zbek tilshunosligi taraqqiyoti va lingvokulturologik tadqiqot muammolari," 2025, doi: 10.5281/zenodo.15517238.
6. Z. R. Ro'ziyeva, "O'zbek tilida gender masalasi: tilshunoslik nuqtai nazaridan," *Academic Research in Modern Science*, 2024, doi: 10.5281/zenodo.13736565.
7. F. Roziyeva, "Halima Xudoyberdiyeva she'riyati lingvopoetikasi," 2025, doi: 10.5281/zenodo.17162367.
8. "O'zbek tilshunosligida milliy kontseptsferani o'rganish," *Study in Linguistics*, 2023, doi: 10.47390/SP1342V3SI4Y2023N36.
9. X. Akbarova, "O'zbek tilshunosligida lingvopoetika yo'nalishining yuzaga kelishi," 2025, doi: 10.5281/zenodo.11402370.
10. M. Dustova and I. Allazov, "Innovative Didactic Tools in Implementation of Independent Education in the Credit-Module System," *Excellencia: International Multi-disciplinary Journal of Education*, vol. 3, no. 1, 2025, doi: 10.5281/MultiJournals. (to'liq DOI mavjud)
11. D. Allaberganova, "Omon Matjon she'riyatining lingvopoetik tadqiqi," 2023, doi: 10.5281/zenodo.8059805.
12. A.Narmurodova, "O'zbek madaniyatida ta'ziya marosimlarining til va adabiy aspektlari," 2022, doi: 10.24412/2181-1784-2022-20-733-739.
13. "Sistemaviy-funksional tilshunoslik," *Contemporary Linguistic Studies*, 2024, doi: 10.24412/cl-36892-2024-28-215-223.

Ajiniyaz atindagi
NOKIS MAMLEKETLIK
PEDAGOGIKALIQ INSTITUTI
N M P I
1934